

РЕЦЕНЗИЯ

на представените публикации в конкурса за професор по 2.4. Религия и теология (*Християнска философия – Дискурсът за енергиите през XIV в.*)
на доц.д-р Иван Христов

Основното изследване на доц.д-р Иван Христов е посветено, по неговите думи, на „един от най-важните периоди“ в православие – „учението за Божествените енергии“ и по-специално: неговото влияние върху „духовната, историческата и културната ситуация във Византия през XIV век, в която протичат паламитските спорове (с.11). Втората линия на изследването е върху рецепцията на текстовете на Тома от Аквино във Византия през същото столетие и тяхното място в тези спорове, както и реакцията на привържениците на паламизма срещу тях.

Струва ми се, че още в самото начало на своя текст Иван Христов определя няколко ключови момента, които са свързани с осмисляне на мястото и ролята на учението за енергиите в традицията на православие изобщо: философският ракурс на темата, спецификата на употребата на философски понятия за богословски цели, духовната практика на исихастите, възражението, че учението за енергиите има характера на персонална мистика и накрая – мисията на учението в съвременния свят. Бих си позволил, все пак, тук да възразя на доц. Христов, че що се отнася до последното, то отношението „учение за божествените енергии – съвременен евроентузиазъм“ не бива да се генерализира до степен на определящо за връзките на православна България с Европа.

Формулирането на тези пет проблема е важно, тъй като те са своеобразен индикатор за философската чувствителност на доц. Иван Христов по темата, така, както тази чувствителност е изградена във времето по отношение на връзките между философия и богословие, и в крайна сметка – до разбиране смисъла на понятието „християнска философия“ (оставаща повече в рамките на богословието), която авторът различава от „религиозна философия“ (като средновековната, която остава повече свързана с философията). Мисля, че тук може да спори с това, дали подобно твърдение важи за цялата средновековна философия, или е валидна по-скоро за феномен като схоластическата диалектическа теология, например.

Като оставим настрана това възражение, можем да кажем, че творческата еволюция на Иван Христов се е осъществила, по неговите думи, в периода 1997-2016, от което време са и неговите най-важни публикации, които са основата на представеното за конкурса за професор изследване. Целта на автора, в унисон с

усилията на изследователи като Цочо Бояджиев и Георги Каприев, които също работят върху традицията на византийската философия и богословие, е да изведе някои от най-характерните особености на паламизма: духовната атмосфера в началото на паламитските спорове, понятийната основа (философска и богословска) на тези спорове, влиянието на неоплатоническото наследство и на Аристотеловата понятийна схема върху изглаждането на аргументите и т.н. Кулминация на неговите усилия е участието в международен проект – 2005-2013 г. – върху т.нар. *Ареопагитически съчинения*. Тук е мястото да отбележим и интердисциплинарния проект *e-medievalia* 2013-2014, както и мисията му по изданието на Аристотеловото наследство – негово собствено дело са централната част *Метафизика* и текстове от *Органон* - а.

Традиционният интерес към исторически утвърдилата се употреба на основни философски понятия също дава своето отражение върху дейността на Иван Христов. Като пример ще спомена изследването му върху това, как се е осъществявал преводът на Аристотеловите философски понятия в славянските езици и в латинската езикова практика (*Архив за средновековна философия и култура*, XIV), както и категориално-лингвистичната терминология във Философския трактат на Симеоновия сборник (*Български философски преглед* 3/2013, в съавт. с А.Христова), а така също гръцко-славянските лексикални паралели в Симеоновия сборник и при Йоан Дамаскин. По тази тема Иван Христов има и множество статии, публикувани в международни специализирани издания – вж. бел. под лин. 28 на стр. 22 на текста *Византийското богословие през XIV век*. Това предопределя и една характерна особеност на дейността на автора – да се придържа в работата си основно към изворови източници.

Като цяло, съчинението *Византийското богословие през XIV век* (*Дискурсът за Божествените енергии*) представлява едно подробно и съвместно историческо описание на най-важните аспекти на темата: начевайки със състоянието на византийското богословие в навечерието на спора и завършвайки с отражението на паламитските спорове в средновековна България. Значителна и много важна част от тази книга са 6-те приложения, част от тях, резултат от усърдната търсаческа и проучвателска дейност на Иван Христов в Бачковския манастир, които дават възможност на читателя да се потопи в автентичната атмосфера на дискусиите по въпроса.

В основата на този текст става ясно едно обстоятелство, което читателите трябва да имат предвид, когато се опитват да си изградят представа за характера на аргументите и начините на аргументира на страните в спора – за разлика от латинския Запад Византия не познава богословското обучение: там богословието има характера на

религиозно-опитна дейност и не може да се преподава, т.е. то има преди всичко характеристиките на духовен опит. Или както пише Иван Христов: преподават се единствено знания по дисциплини, които богословието използва като инструменти – граматика, реторика и диалектика (с.214). Когато техни интерпретации биват използвани при формиране на определен богословски понятиен контекст, то, обикновено, бива посочвана и античната философска традиция, която стои зад тях. Тази ограничителна рамка при използването на философския език в богословието силно контрастира с дейността на последователите на томизма, които са привикнали да употребяват един силно аристотелизиран философски език, при изясняването на някои проблеми с теологически характер. Независимо от всичко, тъкмо томистите, според Иван Христов, стимулират интензивен философски дебат, в хода на който византийската мисъл е трябвало да отстои своята идентичност срещу западната схоластика (с. 157). Това всъщност представлява и основата на неразбирането, която опонентите на Палама демонстрират: разделението на същност и енергии в Бог бива тълкувано нееднозначно. Проблемът тук е, че характерният за Палама „лингвоманационизъм“, който представлява основата на неговата смислова еманация в областта на онтологията и богознанието, е в противовес на същностната еманация и затова изглежда твърде неясен и двусмислен, на фона строгата аристотелова понятийна схематика, както е например с понятието „енергия“: в рамките на същностната еманация, енергията и нейният резултат биха били онтологически еднородни. А според исихастското учение тварните „резултати“ и нетварните „енергии“ притежават различен онтологически статус. Аналогично интерпретационно напрежение имаме и с понятията „противоположност“ (κατὰ τὸ ἐναντίον) и „различие“ (διαφορά), които имат отношение към „разделение“ и „различаване“. На тази основа са например възраженията на Прохор Кидонис срещу паламитското учение за енергиите.

Избраният пример имаше за цел да потвърди тезата на доц. Д-р Иван Христов за важноста, която едно проучване върху паламитските спорове през XIV век във Византия има за съвременното православно богословие. То обаче има значение и за по-доброто очертаване на образа на историко-философската традиция в късната империя по онова време. Което ми дава всички основания, имайки предвид и всички негови останали публикации, да пледирам за присъждането на научното звание „професор“, на доц. д-р Иван Христов.

23.05. 2016 г.

проф. д-р Олег Георгиев